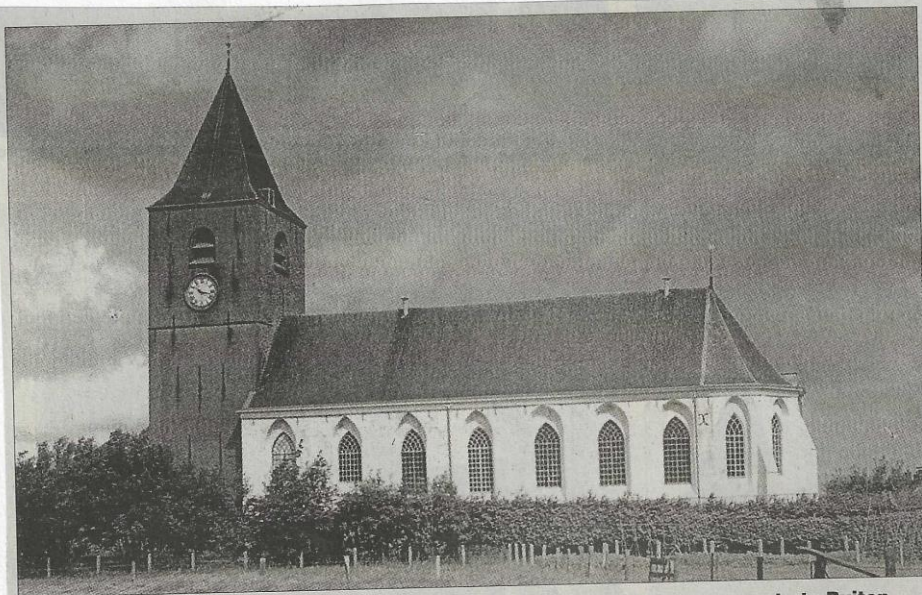

''Dat zij geen goed oog op hen had...''

Politiezaken in Achtkarspelen tijdens de 19de eeuw

Door: Dirk Reinder Wildeboer te Buitenpost
Secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen.
Tel. 0511-541920,
e-mail: d.r.wildeboer@hetnet.nl

In de negentiende eeuw hield de grietman, (na 1851 burgemeester genoemd), zich nog intensief bezig met de zaken van de politie. Deze functionaris had de leiding over een team van politiemensen, die zoveel mogelijk in Achtkarspelen verspreid woonden. Bijna elk dorp had zijn eigen politieman. Enkele zaken, die destijds speelden, geven nu ook weer een aardige indruk van die tijd.

Opname rond plm. 1920 van het kerkgebouw van de hervormde gemeente te Buitenpost. In de 19de eeuw was onder de toren een gevangenis gehuisvest.

Verdachte 'bloedzuigers'

Op 11 september 1832 bracht grietman van Haersma aan de officier van justitie te Leeuwarden uitvoerig rapport uit over de gedragingen van twee 'vreemde manspersonen', die zich in Achtkarspelen ophielden. Wat was er aan de hand? In de avond van vrijdag 31 augustus 1832 was politiebediende Eize Durks van der Molen te Surhuisterveen gevraagd om langs te komen bij de vrouw van Cornelis Durks van der Velde, die van beroep tapster was. Haar man was afwezig, want hij was als schutter uitgetrokken om oorlog te voeren tegen de Belgen. Misschien was het vanwege dit feit dat zij de hulp van de politie inriep, omdat zij bang was voor de twee mannen, die in haar woning verbleven. De tapster verklaarde tegen de veldwachter dat de 'twee vreemde manspersonen er sterk bij haar op aandrongen om hen dien aanstaanden nacht te herbergen. Zij vreesde dat bij weigering van dien, zooals zij meende te moeten doen, omdat zij geen herberg hield en ook omdat zij geen goed oog op hen had, haar huis mogelijk niet vrijwillig zouden willen verlaten'. Ook was zij bang dat de mannen geweld zouden plegen. Omdat Van der Molen ook vond dat de beide mannen er verdacht uitzagen, nam hij ze dezelfde avond nog mee naar Surhuizum, waar ze onderdak kregen. Op de volgende dag werden de twee heren onder politiebegeleiding naar Buitenpost gebracht. Hier werden ze door grietman Van Haersma aan de tand gevoeld. Nu ging het er om wat voor vlees had men in de kuip. De ene persoon noemde zich Otte Jans Galema, oud 42 jaar, geboren te Boertange 'voorgevende zijn kost te winnen met het vangen van bloedzuigers en ten dieneinde zich in deze streken op te houden'. De man toonde een bewijs dat hij lid was van de Lutherse gemeente te Naarden. Blijkbaar diende hij hiermee aan te tonen dat hij een betrouwbaar persoon was. De andere persoon gaf te kennen dat zijn naam Wilhelm Lode-wijk Rohdens was, 35 jaar, van beroep schoenmaker en geboren en wonende te Groningen. Ook deze man liet verschillende stukken zien, zoals een doopbewijs en een attest van de boekhouder van de Lutherse gemeente te Groningen, waarbij werd meegedeeld dat Rohden een hulpbehoevende lidmaat was van die gemeente en in de liefdadigheid werd aanbevolen. Ook deze man kwam met een verhaal. Hij vertelde dat hij enige dagen geleden met zijn vrouw uit

Groningen was vertrokken om bij een neef te Leeuwarden werk te zoeken, maar daar had hij zijn vrouw, in verband met ziekte, in Rottevalle achtergelaten. Hij had Galema onderweg ontmoet en deze 'had hem overgehaald om met hem in deze streken bloedzuigers te zoeken, waarmede men eene goede winst konde doen'. Om deze reden wilde hij in de omgeving van Surhuisterveen een tijd lang blijven, terwijl zijn vrouw in Rottevalle bleef.

Ten slotte schreef de grietman dat Rohdens en Galema volgens de plaatselijke veldwachter, op de volgende maandag weer uit Surhuisterveen in de richting van de provincie Groningen waren vertrokken. Hoe het verder met de 'bloedzuigerzoekers' afliep blijft in de nevelen van de historie verborgen.

'Slordig gedrag'

Hoewel de grietman de mannen niet helemaal vertrouwde, zag hij geen reden om ze te arresteren en vast te zetten. Hij liet echter wel een onderzoek instellen en hieruit bleek dat Galema 'bij de herbergiers te Stroobos, alsmede bij de Groninger schippers niet onbekend was en deze anders geen kwaad van hem wisten dan dat hij door zijn slordig gedrag van zijn vrouw af was en die woonachtig moest zijn in de Boteringstraat te Groningen'. Sindsdien zwierf hij volgens de schippers wat rond en zou hij wel eens misbruik van sterke drank maken. In het begin van de zaterdagmiddag mochten de beide heren weer hun gang gaan. Enige uren later vernam grietman Van Haersma dat door twee in Surhuizum wonende kinderen met de namen Wytse Kloosterman, oud 13 jaar en Aaltje Jacobs Poelstra, oud 10 jaar, een pakje papieren was gevonden op het voetpad van Surhuisterveen naar Surhuizum. Dit lag onder een plank over de in dit pad liggende droge sloot. Omwonenden hadden gezien dat Galema en Rohdens tijdens hun terugreis van Buitenpost naar Surhuisterveen op de bewuste zaterdagavond in de buurt van de plank bij kaarslicht naar iets hadden gezocht. In de vroege morgen van de volgende zondag waren ze op dezelfde plek weer aan het zoeken geweest. Het leek er dus veel op dat het de bedoeling was om de papieren tijdelijk te verstoppen en deze later weer op te halen. Het waren in totaal vier gevonden documenten, die de grietman nauwkeurig op de echtheid bekeek. Het meest betrouwbare stuk was 'een briefje

van den Heer Predikant Fockens te Optwijzel houdende verzoek aan de diakenen aldaar om aan de houder een reispenning te geven'. De overige papieren bleken vals te zijn. Na dit onderzoek kwam de grietman tot de conclusie dat de mannen met behulp van deze valse documenten geld inzamelden. Het feit dat er op een apart briefje aantekening werd gehouden van de ontvangen bedragen was een steekhoudend bewijs.

Ontsnapping uit het zogenaamde hondegat te Buitenpost

Een zekere Jan Hendriks, geboren in 1799 te Aurich in Oost-Friesland, werkte omstreeks 1835 te Saaksum, een dorpje in het noorden van de provincie Groningen. Jan was arbeider bij boer Jan Hemmes Datema, aldaar. Op een nacht kon hij het niet laten om bij zijn werkgever een inbraak te plegen en hierna sloeg Jan Hendriks uiteraard op de vlucht. Na verloop van tijd werd de dief in Friesland gepakt en kwam de man in Leeuwarden vast te zitten. Omdat het delict in de provincie Groningen was gepleegd, moest de man uit

Saaksum in de stad Groningen worden berecht. Het was destijds niet mogelijk om een gevangene in één dag van Leeuwarden naar Groningen te transporteren en zo kwam hij tegen de avond van 10 oktober 1835 in Buitenpost terecht en vond tijdelijke opberging plaats in de ruimte onder de toren van de N.H. kerk, het zogenaamde hondegat. Dit had de status van een gevangenis en diende als pleisterplaats. In de meeste gevallen voor één nacht. Ook het voorportaal van de kerk was voor dit doel in gebruik. Hoe het precies kon gebeuren kan niemand meer navertellen, maar in ieder geval ontdekte 'de dienaar van Justitie Bauke Sybrandus Metz, om één uur in de nacht van 10 op 11 October 1835, dat Jan Hendriks door middel van het graven van een gat onder de drempel van de deur der gevangenis uit dezelfde ontvlugt zijnde'. De man had dus de benen genomen. De volgende dag kwam grietman Van Haersma al in actie door van dit feit schriftelijk melding te doen bij de officier van justitie te Leeuwarden en de gouverneur van Friesland. 'Tot op dezen oogenblik heeft men nog geen spoor bekomen waarheen de gevangene zich heeft begeven'. Verder had hij aan Bauke Metz opdracht gegeven om het feit aan de officier van justitie te Groningen mede te delen en zo mogelijk hier de vluchteling op te sporen. Volgens de brief van de grietman aan de officier in Leeuwarden was Metz al om drie uur in de morgen 'met den brievenpost' naar Groningen afgereisd. Reeds op 12 oktober d.a.v. liet de officier een opsporingsbericht verspreiden met het signalement.

De lengte van Jan Hendriks was 1 el en 7 palm. Tegenwoordig zou men dit 1 meter en 70 centimeter noemen. Maar dit muisje had nog wel een staartje, want een dag later op 13 oktober schreef de gouverneur een brief op poten aan grietman Van Haersma met verschillende vragen over de ontsnapping. "Of er reeds maatregelen zijn genomen om de Gevangenis te Buitenpost weder in eenen staat van voldoende zekerheid te stellen". Verder werd gevraagd hoeveel dienaren van de justitie in de gevangenis dienst deden en wie met de verzorging en het toezicht

waren belast. Op deze vragen kwam van de grietman spoedig een antwoord. Het politiepersoneel dat was ingezet voor het transport van de gevangenen, had ook tot taak om deze personen te verzorgen, het toezicht te houden en de sleutels van de gevangenis in bewaring te hebben. Verder werd naar de gouverneur geschreven dat "de gevangenis te Buitenpost, zijnde het zoogenaamde hondegat onder den toren, thans in dusdanigen staat van zekerheid is gebracht, dat het volgens de verzekering van kundigen, naar menschenlijke berekening ontsnapping van gevangenen niet wel mogelijk is". Het grietmanbestuur had ter plaatse de situatie bekeken en was hierna tot de conclusie gekomen dat ontvluchting alleen kon worden voorkomen, wanneer de hele nacht bewaking aanwezig zou zijn. Met deze reactie uit Buitenpost moest de hoogste baas van Friesland maar tevreden zijn. Hoe het verder met Jan Hendriks is afgelopen, moeten we maar naar raden.

Ontvluchting tijdens transport

Op 25 mei 1835 werd het volgende opsporingsbericht verspreid: "Signalement van Heinrich Wilhelm Menke, geboren in Pruisen, laatste woonplaats Tynaarlo (Drenthe), boerenknecht, Ouderdom 27 jaren, lengte 1 el, 7 palm, 9 duim en 2 streep, bijzondere tekenen: is geschonden door de kinderziekte. Misdaad: diefstal van vee uit de weide. Is zijne geleide op den 25 mei tussen Buitenpost en Groningen ontvlugt". Hoe en wat er was voorgevallen, kunnen we lezen in een brief van de grietman van Achtkarspelen van 25 mei 1835 aan de procureur crimineel te Leeuwarden. Heinrich was in de buurt van Heerenveen gearresteerd en op 24 mei 1835 voor één nacht ondergebracht in de gevangenis onder de toren te Buitenpost. De man diende zijn berechting in een gevangenis te Groningen af te wachten en moest dus daarheen worden gebracht. De gerechtsdienaars Bauke Sybrandus Metz werd opgedragen Menke naar Groningen te begeleiden en dat ging destijds nog te voet. Omstreeks half elf in de morgen gingen de beide mannen vanuit Buitenpost op pad en toen ze rond vijf uur in de namiddag op "tweehonderd roeden" de stad waren genaderd, schreef grietman Van Haersma het volgende: "dat den gevangene eensklaps het op een loopen heeft gezet en intuschen een pakje, hetwelk hij bij zich had, de gerechtsdienaars voor de voeten werpende, waarover hij kwam te vallen. Zoodat de gevangene hem in een oogenblik een eind weg vooruit en door een bogt in den weg, spoedig uit het gezigt was. Dat de gerechtsdienaars niet zeer hard kunnende lopen en de gevangene niet konde inhalen. Dat hij wel aan eenige schippers, die aldaar met hunnen schepen lagen op dezelve aan het werk waren, had geroepen om den vluchteling aan te houden, doch dat deze hem niet schenen te hooren, althans geen gevolg aan zijn geroep gaven. Dat hij bij de stad van een voerman vernam dat de gevangenen de brug was overgelopen en zich in de stad had begeven. Dat hij dien voerman verzocht had, hem mede te achtervolgen, doch dat deze zijne wagen en paarden niet wilde verlaten". Hierna had de gerechtsdienaars dadelijk dit voorval aan de officier van Justitie in Groningen gerapporteerd. Of de vluchteling uiteindelijk weer werd gepakt, kon niet worden nagegaan. Voor Bauke Sybrandus Metz, 55 jaar, geboren te Menaldum, gerechtsdienaars, gestationeerd te Buitenpost, had deze zaak wel nare gevolgen. Hij werd aangeklaagd voor het laten ontvluchten van een gevangene door achteloosheid. De sanctie die hierop stond (artikel 237 van het toen geldende wetboek van strafrecht) was een

gevangenisstraf van twee tot zes maanden. Zo stond Metz dan op 22 juni 1835 voor de arrondissementsrechtbank te Leeuwarden. In het verslag van de zitting valt te lezen: "De beklagde erkent den gevangene, toen hij hem ontvlugte, los nevens zich te hebben laten gaan". Blijkbaar was het voorgeschreven dat een gevangene in een dergelijk geval aan een touw moest worden vervoerd. Metz had Menke, niet vastgebonden, naast zich laten lopen. De eis was drie maanden, maar uiteindelijk werd het twee maanden de gevangenis in voor de politiemans uit Buitenpost. In onze tijd zou het niet meer voorkomen dat een agent van politie de bak indraait om een slordigheid zoals in dit geval.

Diefstal schapen uit de weide

In de vergadering van het dagelijks bestuur van Achtkarspelen, gehouden 7 november 1850, werd een verzoek behandeld van Arjen Ates Bruinsma (1807-1880), arbeider te Buitenpost. Deze man was slachtoffer geworden van een diefstal van zijn vijf schapen uit de weide. Het heel bijzondere in dit geval was, dat Bruinsma er zelf voor zorgde, na een tocht van elf dagen door de provincie, om de dief ergens in de buurt van Drachten en Heerenveen te pakken te krijgen. Voor de hulp hierbij nam hij de plaatselijke veldwachter van Buitenpost mee. We kunnen wel stellen dat hier sprake was van de omgekeerde wereld. Bruinsma had bij de opsporing kosten gemaakt en vroeg om een tegemoetkoming hierin. De toedracht van de zaak en de beslissing op het verzoek is nog te vinden in de het gemeentearchief, waar het volgende valt te lezen: "Ter vergadering van Grietman en Assessoren. Gelezen zijnde een requeste van Arjen Ates Bruinsma, arbeider te Buitenpost. Daarbij te kennen gevende dat zoodaas bekend is, in den nacht van den 14 op den 15 October 1850 eenen diefstal van vijf schapen uit zijne weide heeft plaats gehad. Door navorsching, list en krachtinspanning, hem eindelijk gelukt is den persoon van Siemen Hendrik Wiers, woonachtig te Groninger Opeinde, in handen der Justitie te leveren, welke gebleken is de dader van gemelde diefstal te zijn geweest en als zoodanig is gestraft. Dat de requirant door deze misdaad niet alleen de vijf schapen heeft te betreuren, maar daar mede al zijne have is weggenomen, alles wat hij

bezat. Te meer zijnen geldelijke middelen door het opsporen van S.H. Wiers, geheel zijn opgeofferd en hij daarenboven eene beleving heeft moeten doen bij het Bestuur van Dragten en bij den Heer Officier van Justitie te Heerenveen, welke Heer alsnog door hem moet worden voldaan. Dat hij ook de Justitie Dienaar K.W. van der Veen van Buitenpost ter assistentie heeft medegenomen en voor reis- en verblijfkosten van hem heeft moeten zorgen. Dat hij elf dagen uit zijn werkkring is verwijderd geweest om her en derwaarts voornoemde Wiers te achtervolgen en daarbij op te sporen. Zoodat hij niet alleen het verlies van zijne vijf schapen, maar ook de opoffering van gelden voor reiskosten enz. en daardoor gemaakte schulden hem doen gebukt gaan, waarom hij verzoekt dat hem eenige schadeloosstelling of eene gratificatie mag worden verleend".

"Eene gewichtige dienst"

De overwegingen van het grietennijbestuur bij het nemen van de beslissing op het verzoek waren de volgende: "Overwegende dat de Suppliant werkelijk voor hem aanzienlijke kosten heeft gemaakt tot opsporing van den dader van gemelden diefstal, hetwelk ten gevolge van zijne aangewende noesten activiteit is gelukt. Zoodat de dader in handen der Justitie is geraakt en dat hij daar door eene gewichtige dienst aan de Justitie heeft bewezen, naardien gemelde Wiers en beruchte misdader is. Hebben besloten aan den Suppliant deswegens toe te kennen Schadeloosstelling of eene Gratificatie van f20,- uit het hiertoe bestaande fonds".

Ter vergadering waren onder andere aanwezig de heren Jonkheer D.B. van Haersma de With, voorzitter en W.B. Kloosterman, assessor.

Nu rijst misschien bij het lezen van dit verhaal de vraag: Waren deze bestuurders misschien wel wat zuinig bij het nemen van hun beslissing? We moeten dit uiteraard zien in het licht van die tijd. Omstreeks 1850 was het loon van een arbeider, wanneer hij tenminste werk had, ongeveer f4,- per week. Burinsma was door dit voorval elf dagen uit zijn werk geweest. De andere gemaakte kosten zijn ons niet bekend. Misschien was f20,- toch nog wel een redelijke tegemoetkoming. Maar zijn hele veestapel was hij kwijt. Er zal nog wel geen verzekering zijn geweest tegen de schade van een dergelijke diefstal.

Bronnen:

- gemeentearchief van Achtkarspelen.
 - Tresoar te Leeuwarden.
- Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtkarspelen.

Gevangenis met het stadsziekenhuis aan het Blokhuysplein te Leeuwarden in vroegere eeuwen. Het ziekenhuis heeft plaatsgemaakt voor een parkeerplaats, terwijl de ingang van de gevangenis tegenwoordig achter tralies zit.

SIGNALEMENT

V A N

JAN HENDRIKS.

Geboorteplaats *Aurich* in *Oostyriesland*.
 Woonplaats *Saaxum* in de provincie *Groningen*.
 Ouderdom 36 jaren.
 Beroep arbeider.
 Lengte 1 el 7 palm.
 Aangezicht rond.
 Kleur gezond.
 Haar bruin.
 Wenkbrauwen blond.
 Voorhoofd breed.
 Oogen lichtblauw.
 Neus breed.
 Mond gewoon.
 Baard blond.
 Kin breed.

Misdaad: Diefstal ten huize van JAN HEMMES DATEMA, boer, wonende onder *Saaxum*, waar hij om loon in dienst was.

Bijzonderheden. Is, bij zijne overbrenging van *Leeuwarden* naar *Groningen*, in den nacht van den 10 en 11 October 1835, door middel van het graven van een gat onder den drempel van de deur der gevangenis te *Buitenpost* ontvlugt.

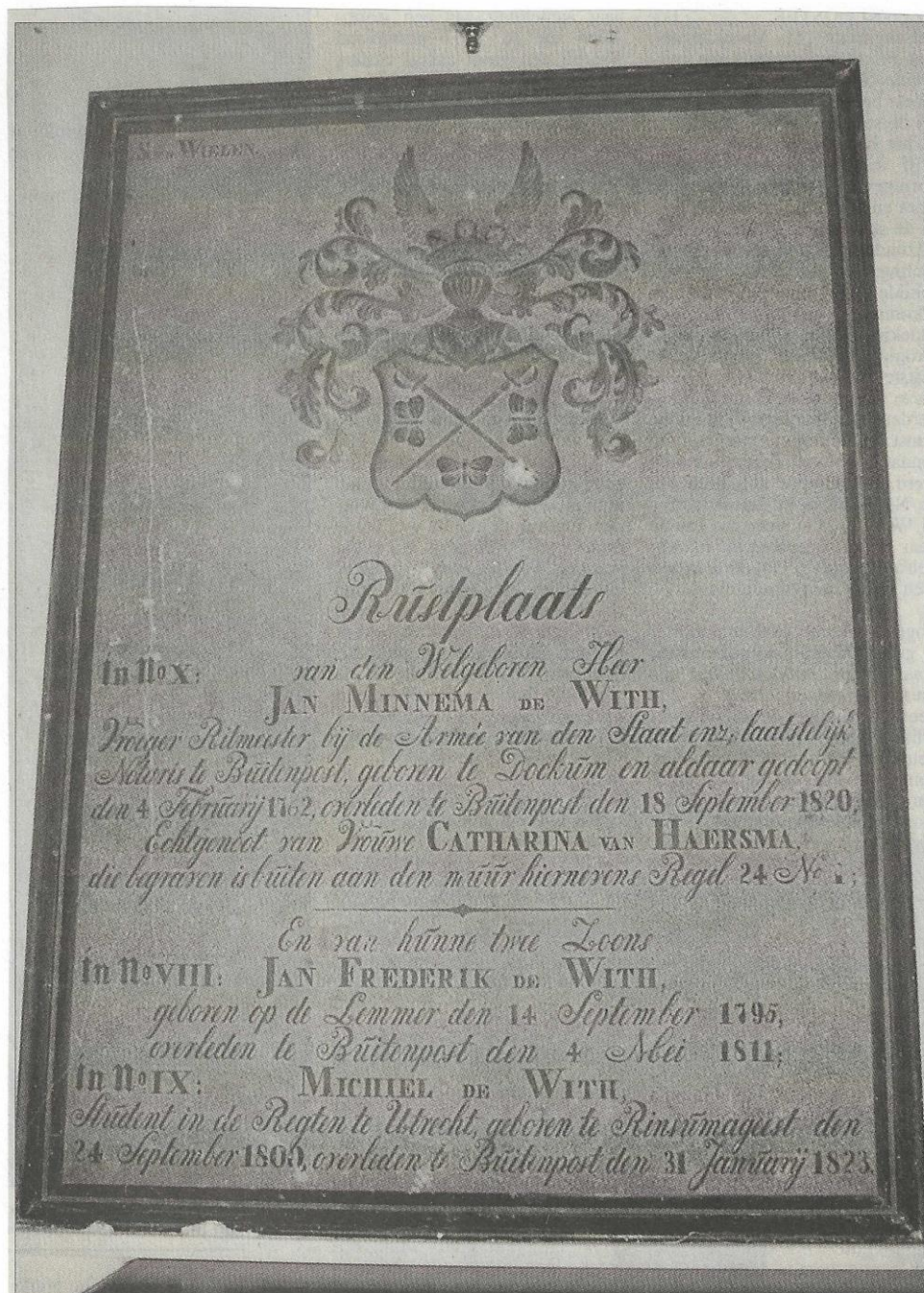
De Officier bij de Regtbank van eersten aanleg, zitting houdende te Leeuwarden, verzoekt alle autoriteiten van Justitie en Politie, om den ontvlugten op te sporen en te doen opsporen, opgespoord zijnde aan te houden en te doen aanbouden, en, onder veilig geleide, voor hem te doen brengen.

Leeuwarden den 12 October 1835.

De Officier voornoemd

I. E. E. K. M. A.

Opsporingsbericht van Jan Hendriks, die in 1835 door middel van het graven van een gat onder de drempel van de deur de gevangenis te Buitenpost (dit was het zogenaamde hondegat onder de dorpstoren) ontvluchtte.

Gedenksteen aan de zuidelijke binnenmuur in de hervormde kerk te Buitenpost. Een fragment van het opschrift: "Rustplaats van den Welgeboren Heer Jan Minnema de With. Vroeger Ritmeester bij de Armée van den Staat enz., laatstelijk Notaris te Buitenpost, geboren te Dockum en aldaar gedoopt den 4 Februarij 1762, overleden te Buitenpost den 18 September 1820, Echtgenoot van Vrouwe Catharina van Haersma, die begraven is buiten aan den muur hiernevens Regel. 24, no. X". De graven van de familie liggen dus niet in de kerk, maar op het kerkhof. Het begraven in de kerk werd na de tijd van Napoleon verboden. (Foto: D.R. Wildeboer)